

OPVOEDING EN ZELFBEELD^o

A.A. Deenen*

In dit artikel worden de resultaten besproken van een empirisch onderzoek naar het verband tussen de wijze waarop meisjes en jongens worden opgevoed en de wijze waarop zij zichzelf ervaren. In socialisatie-theorieën wordt gesteld dat een sekse-stereotype opvoeding samenhangt met de identificatie met mannelijke en vrouwelijke sekse-rollen op latere leeftijd. Deze veronderstelling kon niet worden bevestigd.

In sociaal-wetenschappelijke socialisatie-theorieën wordt een verband gelegd tussen de opvoeding en verschillen in gedrag en zelfbeeld van meisjes en jongens. Omdat jongens en meisjes anders worden opgevoed, zouden ze later in *mannelijke* en *vrouwelijke* eigenschappen verschillen. De theorieën verschillen o.a. in de mate waarin de nadruk wordt gelegd op processen als imitatie van en beloning door ouders (Hetherington en Parke, 1975) en de perceptie van en identificatie met sekse-rollen door kinderen (Kohlberg, 1966). Chodorow (1978) stelt dat de moederrol wordt gereproduceerd in een cyclus. Door de structuur van het gezin, de moeder is thuis, de vader afwezig, zullen jongens net als hun vader onafhankelijkheid nastreven. Meisjes zouden zich daarentegen met hun moeder identificeren en afhankelijkheid en verbondenheid ontwikkelen. Dochters met emotioneel intieme moeders en emotioneel afstandelijke vaders zouden zelf afhankelijk en emotioneel betrokken worden. Zonen met emotioneel intieme moeders en emotioneel afstandelijke vaders zouden juist emotioneel afstandelijk en onafhankelijk worden. In dit systeem zou volgens Chodorow verandering komen wanneer vrouwen economisch zelfstandig worden en wanneer vaders meer emotioneel betrokken raken (zie ook: Duin, 1991).

Aan de opvoeding kunnen de mate van emotionele en lichamelijke warmte, de mate van verbaal contact, alsook de mate van sekse-stereotype denkbeelden van de ouders worden onderscheiden (Deenen, 1990, cf. Power en Shanks, 1989). In empirisch onderzoek is een verband gelegd tussen deze aspecten van de opvoeding en het zelfbeeld en de ontwikkeling van jongens en meisjes (Deenen, 1990; Deenen en Van Naerssen, 1988; Forsman, 1989; Isberg et al., 1989; Sanders, 1977; Schreurs, 1990). Er is nauwelijks empirische ondersteuning voor de sekse-specifieke socialisatie-theorieën. Blakemore (1990) concludeert dan ook: "If direct maternal socialisation (of nurturant behavior) does not account for it (gender differences), what does?" Ook

* Drs A.A. Deenen, socioloog. Vakgroep Klinische Psychologie en Gezondheid, Rijksuniversiteit Utrecht. Heidelberglaan 1, 3584 CS Utrecht.

^o Geaccepteerd voor publicatie 30 januari 1991.

is het onvoldoende bekend in welke mate de perceptie van de opvoeding door het kind (vgl. Mills en Grusec, 1988; Jansma, 1988) en het sociaal economisch milieu een rol spelen bij het opbouwen van een sekse-stereotyp zelfbeeld. Om hier meer zicht op te krijgen hebben wij een empirisch onderzoek gedaan. Hierin werd getest of de emotionele warmte, traditionele denkbeelden, en de werkstatus van de moeders een ander verband hebben met het zelfbeeld van jongens, dan met het zelfbeeld van meisjes, en of dit verband voor vaders juist omgekeerd is.

Methode

Procedure

In 1990 zijn twee (niet-representatieve) groepen jongeren gevraagd of zij aan een anoniem onderzoek wilden meedoen door een vragenlijst in te vullen, en deze met een portvrije envelop terug te sturen. De eerste groep bestaat uit 87 (voornamelijk vrouwelijke) studenten sociale wetenschappen aan de RUU. Van hen reageerden 68 jongeren. Via tussenpersonen zijn 313 lijsten verspreid. Omdat niet bekend is hoeveel personen op deze wijze zijn benaderd kan het responspercentage moeilijk worden bepaald. Van deze 313 lijsten zijn er 97 ingevuld en teruggestuurd.

Vragenlijst

In de vragenlijst is gevraagd in welke mate men de ouders emotioneel en lichamelijk affectief vond, in welke mate men met de ouders kon praten, en in welke mate de ouders sekse-stereotype denkbeelden aanhingen. Deze vragen zijn geïnspireerd op Barber en Thomas (1986), en op Vennix (1983) en zijn zowel over de vader als de moeder gesteld. Een voorbeeld van deze vragen is: "Mijn vader was er als ik hem nodig had". Het zelfbeeld van de jongen is op een 7-punts Likert-schaal gemeten met 25 items, geïnspireerd op de "Abbreviated Personal Attributes Questionnaire" (Spence, Helmreich en Stapp, 1975). Een voorbeeld van deze vragen is: "Ik zie mijzelf als dominant". In een latere versie zijn hier nog eens 23 items aan toegevoegd.

Respondenten

Er hebben 103 dochters en 62 zonen met een gemiddelde leeftijd van respectievelijk 21.8 en 24.2 jaar meegedaan. De leeftijd varieert van 14 tot 32 jaar. Van de meisjes volgt 82% een universitaire opleiding, woont 71% in Utrecht-stad en rekent 34% zich tot een kerkelijke groepering. Van de jongens volgt 51% een universitaire opleiding, woont 60% in Utrecht-stad, en rekent 26% zich tot een kerkelijke groepering. Van de 48 meisjes waarvan het beroep van de ouders bekend is, heeft 46% een vader met een academisch beroep en 67% een werkende moeder. Van de 19 jongens waarvan het beroep van de ouders bekend is, heeft 21% een vader met een academisch beroep en 39% een werkende moeder.

Schaalconstructie zelfbeeld

Op de antwoorden van dochters zijn (op dezelfde wijze) negen zelfbeeld-dimensies, en voor jongens acht zelfbeeld-dimensies berekend. Vijf dimensies blijken overeen te stemmen: relatie gericht, uiterlijk aantrekkelijk, sociaal contact gericht, zelfwaardering en sympathiek. De overige dimensies zijn voor meisjes: dominant, mannelijk en rol-afhankelijk. Blijkbaar is het niet valide om voor mannen en vrouwen dezelfde gender identiteits-schalen te gebruiken zoals door Bem (1974) en Spence, Helmreich en Stapp (1975) is gebeurd. Mannelijkheid en vrouwelijkheid hebben een andere betekenis voor het zelfbeeld van jongens en meisjes. Bovendien blijkt dat mannelijkheid en vrouwelijkheid ook een sociaal karakter hebben. Het item *onder meisjes/jongens zijn* hoort bij het zich als vrouwelijk/mannelijk definiëren. Omdat de validiteit van de dimensie *stoer* onvoldoende is, is deze dimensie verder buiten beschouwing gelaten. Jongens en meisjes zijn even relatiegericht, vinden zich even aantrekkelijk, hebben even veel zelfwaardering, zijn even veel gericht op het aangaan van sociale contacten en vinden zich even sympathiek. Verder geldt dat de meisjes zich niet extreem veel of weinig dominant, zelfverzekerd, of vrouwelijk voelen. Ook jongens vinden zich niet extreem veel of weinig dominant, mannelijk en rol-afhankelijk.

Resultaten

In tabel 1 zijn voor dochters en zonen de antwoorden over de ouders gecorreleerd aan de acht zelfbeeld dimensies.

Voor zowel meisjes als jongens is er een positief verband tussen de wijzen waarop zij hun moeder en vader percipiëren. Dit betekent dat emotioneel intieme moeders niet samengaan met afstandelijke vaders, maar juist met emotioneel intieme vaders.

Huisvrouwen en gereformeerde vaders zijn volgens hun dochters traditioneler en minder emotioneel warm dan werkende moeders en niet kerkelijke vaders. Moeders die huisvrouw zijn, zijn volgens hun dochters traditioneler en hebben mannen die emotioneel en lichamelijk minder warm zijn dan vrouwen met betaald werk. Naarmate vaders van zonen een hoger beroep hebben zijn beide ouders geëmancipeerder en lichamelijk warm. Factoren als het beroep en kerkelijkheid van de ouders hangen voor jongens niet met hun zelfbeeld samen, en voor meisjes voornamelijk met het zich als dominant ervaren. Dochters met een moeder die huisvrouw, met een vader die arbeider is, en met gereformeerde ouders vinden zich minder dominant.

Naarmate moeders meer traditioneel zijn, beschouwen dochters zich als meer op een relatie gericht, hebben zij minder zelfwaardering, kunnen moeilijker sociale contacten leggen, zijn minder zelfverzekerd en minder dominant. Zonen met traditionele moeders leggen ook moeilijker sociale contacten en zijn minder dominant, en richten zich meer op hun sociale rol als man. Naarmate vaders meer traditioneel zijn doet zich hetzelfde voor, en naarmate de moeders meer geëmancipeerd zijn doet zich het omgekeerde voor.

Tabel 1. Pearson correlaties opvoeding en zelfbeeld; dochters.

DOCHTERS	m1	m2	m3	m4	v1	v2	v3	v4	z1	z2	z3	z4	z5	z6	z7	z8
beroep vader		39		49				25					26	26		
beroep moeder	45	-28	-34			-30	-33				-24			-36		
kerk vader	33		-30											-42		
kerk moeder			-23											-32		
m1 traditionele moeder	-40	-63	-24	66	-25	-52	-29	27			-42	-27		-42	-24	
m2 warmte moeder		32	61	-44	51	31	48			25	37	48	23		35	34
m3 emancipatie moeder				36	-39	23	49	33		44		20		46		
m4 lichamelijke moeder					-35	46	28	59		38	33	45	42	26	22	
v1 traditionele vader						-60	-76	-48			-23	-23		-27		
v2 warmte vader							49	77			39	35		36	49	
v3 emancipatie vader								49				24				
v4 lichamelijke vader										35	31	45		31		
z2 uiterlijk											37	35		42		27
z3 zelfwaardering												46	23	61	63	
z4 sociaal contact														34	33	
z6 dominant																43

Correlaties waarvoor $p \leq .01$ zijn vet gedrukt. Voor overige correlaties geldt $p \leq .05$. Voor weggelaten correlaties $p > .05$.

beroep vader 1: ongeschoolde arbeider, 6: academisch beroep
 beroep moeder 1: betaald werk, 2: huisvrouw
 kerk vader, kerk moeder 1: geen lid, 2: katholiek, 3: hervormd, 4: gereformeerd
 z1: relatiegericht, z5: sympathiek, z7: zelfverzekerd, z8: vrouwelijk

ZONEN	m1	m2	m3	m4	v1	v2	v3	v4	z1	z2	z3	z4	z5	z6	z7	z8
beroep vader		43	65	48			58	41				40		45		
kerk moeder									-42							
m1 traditionele moeder	-45	-63	-31	84	-50	-24	-37					-27				31
m2 warmte moeder			72	68	-53	73	33	50				39	25	47		-27
m3 emancipatie moeder				45	-54	64	57					44		40		-25
m4 lichamelijke moeder						56	27	64					33			
v1 traditionele vader						-74		-29			-42	-35	-27	-58		33
v2 warmte vader							57	70			35	26	31	63		
v3 emancipatie vader								48						56		
v4 lichamelijke vader													24			
z1 relatiegerichtheid												43	42	34	37	
z2 uiterlijk											69	47		40	-39	
z3 zelfwaardering												66	51	43	48	
z4 sociaal contact													53	55	32	-41
z6 dominant																53

Correlaties waarvoor $p \leq .01$ zijn vet gedrukt. Voor overige correlaties geldt $p \leq .06$. Voor weggelaten correlaties $p > .06$.

beroep vader 1: ongeschoolde arbeider, 6: academisch beroep
 kerk moeder 1: geen lid, 2: katholiek, 3: hervormd, 4: gereformeerd
 z5: sympathiek, z7: mannelijk, z8: rolafhankelijk

Naarmate moeders meer emotioneel warm zijn, vinden dochters zich aantrekkelijker, hebben zij meer zelfwaardering, maken zij makkelijker sociale contacten, vinden zij zich sympathieker, zelfverzekerder en vrouwelijker. Jongens met warme moeders vinden het ook makkelijker sociale contacten te maken, vinden zich ook sympathieker, zijn dominanter en stellen zich minder afhankelijk op tegenover hun sociale rol.

Voor meisjes en jongens met warme vaders geldt hetzelfde.

Voor meisjes kan nauwelijks een verband worden aangetoond tussen het relatiegericht zijn en het zich als vrouwelijk ervaren enerzijds en de opvoeding anderzijds. Voor jongens geldt dit ook voor het relatiegericht zijn, en verder voor het uiterlijk en hun zelfwaardering. Voor meisjes hangen uiterlijke aantrekkelijkheid, zelfwaardering, het maken van sociale contacten, dominantie en zelfverzekerdheid positief samen. Uiterlijke aantrekkelijkheid hangt samen met vrouwelijkheid. Voor jongens hangen uiterlijke aantrekkelijkheid, zelfwaardering, het aangaan van sociale contacten, dominantie en mannelijkheid samen.

Discussie

Sekse-stereotype socialisatie-theorieën voorspellen dat verschillen in de opvoeding van meisjes en jongens uiteindelijk leiden tot verschillen in het zelfbeeld van jongens en meisjes. Chodorow stelt dat hierin sociale verschillen tussen vaders en moeders een centrale rol spelen. In dit artikel is gepoogd een verband te leggen tussen verschillen in het zelfbeeld van (een niet representatieve groep) jongeren en de door hen ervaren opvoedingsstijlen van hun ouders.

Wij vonden dat vaders in het algemeen als minder emotioneel en lichamelijk warm en als traditioneler worden omschreven dan moeders. De vaders en moeders verschillen onderling echter sterk, terwijl warme vaders samengaan met warme moeders. Er is een verband tussen de sociale economische status, de kerkelijke binding van de ouders en de wijze waarop zij hun dochters opvoeden. Ouders met een hogere sociale status hebben meer lichamelijk contact met hun zoon. Het verschil tussen vaders en moeders is relatief. Huismoeders worden niet als warmer ervaren dan moeders die werken. De veronderstelling van Chodorow dat een familie-structuur wordt gekenmerkt door een afstandelijke vader en een emotioneel betrokken moeder dient daarom genuanceerd te worden. Waarschijnlijk zijn moeders die huisvrouw zijn ook vaker traditionele (en sterker kerkelijk gebonden) moeders uit een lager milieu, die minder geneigd zijn hun dochter warmte te schenken. Voor meisjes is het verband tussen het beroep van de vader en het lichamelijk contact met de moeder dan ook sterker ($r = .49$) dan met de lichamelijke warmte van de vader zelf ($r = .25$). Ook voor jongens is er een verband tussen het sociaal economisch milieu en de opvoeding door de ouders.

Uit de gegevens blijkt dat er een verband kan worden gelegd tussen de opvoeding en het zelfbeeld van jongeren. Er zijn overeenkomsten tussen de opvoeding van jongens en meisjes en hun zelfbeeld. Zowel jongens als meisjes met traditionele vaders en traditionele moeders maken minder snel sociale contacten en zijn minder dominant. Er zijn echter ook verschillen. Zo gaat dominantie voor jongens samen met een emotioneel intiem contact met de vader ($r = .63$) en met een geëmancipeerde vader ($r = .56$). Voor meisjes hangt dominantie veel sterker samen met een geëmancipeerde moeder ($r = .46$) en de kerkelijkheid van de vader ($r = -.42$). Niet de emotionele warmte, maar de geëmancipeerde denkbeelden van de moeder zijn van belang.

Jongens en meisjes verschillen wat betreft het lichamelijk contact en traditionele opvoeding. De verschillen in lichamelijke warmte kunnen deels worden verklaard doordat ouders het lichamelijk contact met meisjes minder problematisch vinden dan met jongens. Een andere verklaring is dat de hier onderzochte meisjes gemiddeld uit een hogere sociaal economische laag komen dan de jongens en vaker een werkende moeder hebben. Meisjes uit een hogere sociale laag zouden relatief meer naar het hoger onderwijs kunnen doorstromen dan meisjes uit lagere milieus, en bijgevolg meer in dit onderzoek vertegenwoordigd zijn. Voor jongens zou de doorstroming naar hoger onderwijs minder gerelateerd kunnen zijn aan de traditionele of geëmancipeerde ideeën van hun ouders. Dit zou ook de geringe verschillen tussen de jongens en meisjes wat betreft relatiegerichtheid, zelfwaardering, enzovoort kunnen verklaren. Wanneer ook meisjes uit sociaal lagere milieus aan het onderzoek hadden meegedaan, zouden de verschillen tussen jongens en meisjes wellicht groter zijn geweest. Nader onderzoek zou dit moeten aantonen.

Een warme en niet traditionele opvoeding hangt samen met een positief zelfbeeld, maar niet met het zich als vrouwelijk of mannelijk ervaren. Dochters uit lagere en kerkelijke milieus, en met een moeder die huisvrouw is, krijgen de meest emotioneel koude en traditionele opvoeding, terwijl zij zich het minst dominant ervaren. Het kan zijn dat sommige gezinsstructuren (een huisvrouw als moeder) en maatschappelijke posities (kerkelijke binding en lage maatschappelijke positie) de zelfwaardering en het leidinggevend gedrag van meisjes sterker beperken dan van jongens. Een opvoeding waarin het kind wordt geleerd dat het iets betekent kan tot gevolg hebben dat het meer zelfwaardering, zelfvertrouwen en leidinggevende kwaliteiten krijgt. Mogelijk is een zelf-ervaring in termen van mannelijkheid en vrouwelijkheid ook gerelateerd aan een lichamelijke beleving (atletisch, seksueel, mogelijkheid tot het hebben van kinderen), het hebben van een partner, de sociaal economische status en met sociale veranderingen (feminisme). De traditionele socialisatie-theorieën zijn echter ontoereikend om de overeenkomsten en verschillen tussen jongens en meisjes onderling te verklaren.

Literatuur

- Barber, B.K. en D.L. Thomas (1986). Dimensions of father's and mother's supportive behavior. *Journal of Marriage and the Family*, 48: 783-794.
- Bem, S.L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42: 155-162.
- Blakemore, J.E.O. (1990). Children's nurturant interactions with their infant siblings: An exploration of gender differences and maternal socialization. *Sex Roles*, 22, 1/2, 43-57.
- Chodorow, N. (1978). *The reproduction of motherhood: Psychoanalysis and the sociology of gender*. University of California Press: Berkeley.
- Deenen, A. en L. van Naerssen (1988). Een onderzoek naar enkele aspecten van de homoseksuele identiteitsontwikkeling. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 12: 105-116.
- Deenen, A. (1990). *Parental upbringing and some aspects of gay male relationships*. Ongepubliceerd manuscript, Rijksuniversiteit Utrecht.
- Duin, J. van (1991). Het is meisjes menens. *Jeugd en samenleving*, 1: 3-14.
- Forsman, L. (1989). Parent-child gender interaction in the relation between retrospective self-reports on parental love and current self-esteem. *Scandinavian Journal of Psychology*, 30: 275-283.

- Hetherington, E.M. en R.D. Parke (1975). *Child psychology: a contemporary viewpoint*. McGraw Hill: New York.
- Kohlberg, L. (1966). A Cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes. In: E.E. Maccoby (ed). *The development of sex differences*. Stanford University Press: Stanford.
- Isberg, R.S., S.T. Hauser, A.M. Jacobson, S.I. Powers, G. Noam, B. Weiss-Perry en D. Follansbee (1989). Parental contexts of adolescent self-esteem: a developmental perspective. *Journal of Youth and Adolescence*, 18: 1-23.
- Jansma, J.B.M. (1988). *Gezinsklimaat*. Academisch proefschrift, Rijksuniversiteit Utrecht.
- Mills, R.S.L. en J.E. Grusec (1988). Socializations from the perspective of the parent-child relationship. In: S.W. Duck (ed). *Handbook of Personal Relationships*. Wiley: New York.
- Power, T.G. en J.A. Shanks (1989). Parents as socializers: Maternal and paternal views. *Journal of Youth and Adolescence*, 18: 203-220.
- Sanders, G. (1977). *Het gewone en het bijzondere van de homoseksuele leefsituatie*. Van Loghum Slaterus: Deventer.
- Spence, J.F., R. Helmreich en J. Stapp (1975). Ratings of self and peers on sex-role attributes and their relation to self-esteem and conceptions of masculinity and femininity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32: 29-39.
- Vennix, P. (1983). *De ILKS-gedachte en andere operationalisaties*. NISSO, Zeist.

Summary

Upbringing and self-image

This paper presents the results of an empirical study on the interrelationship between girls' and boys' perceived upbringing and their self-image. Socialization theories predict that a gender stereotyped upbringing results in sex-role identification and differentiation. This could not be confirmed. It seems that boys and girls have undergone the same parental influences. Maternal and paternal traditionalism correlate negatively with sociability and dominance. Sex-role identification seems unrelated to parents' traditionalism. Furthermore, it seems not appropriate to measure the sex-role of men and women with the same bi-dimensional scale. Both men's and women's gender identity may be multi-dimensional.